

Світлана Сорока
Національний університет “Львівська політехніка”,
Навчально-науковий інститут права,
психології та інноваційної освіти,
доцент кафедри кримінального права і процесу,
кан. юрид. наук, доц.

СПІРНІ ПИТАННЯ СУБ’ЄКТИВНОЇ СТОРОНИ СКЛАДУ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО ст. 187 КК УКРАЇНИ

<http://doi.org/10.23939/law2022.33.212>

© Сорока С., 2022

Розглянуто спірні питання суб’єктивної сторони складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 187 КК України. Відзначено, що для характеристики розбою важливе значення має суб’єктивна сторона вчинення цього кримінального правопорушення. Як відомо, суб’єктивна сторона кримінального правопорушення – це його внутрішня сторона, тобто психічна діяльність особи, що відображає ставлення її свідомості та волі до суспільно небезпечного діяння, що нею вчиняється, і до його наслідків. Змістом суб’єктивної сторони складу кримінального правопорушення є такі ознаки, як вина, мотив та мета кримінального правопорушення. Основною ознакою, що характеризує суб’єктивну сторону діяння, є вина. Вона найбільше акумулює в собі ознаки об’єкта й об’єктивної сторони, як в дзеркалі відображає те, як ці ознаки проходять крізь призму свідомості і волі. Розглянуто в яких випадках кримінальне правопорушення вважається вчиненим умисно, а в яких з необрежності. Проаналізовані думки науковців щодо визначення форми вини у формальних складах кримінальних правопорушень і конкретно розбою (ст. 187 КК України). Зроблено висновок, що при вчиненні розбійних дій у реальній дійсності особа усвідомлює суспільно небезпечний характер вчинюваного розбійного посягання, який складається з двох взаємопов’язаних дій, передбачає настання наслідків від обох цих дій у виді реальних подій або створення небезпеки і бажає їх настання. Вина при вчиненні розбою характеризується прямим умислом, зміст якого утворюють два моменти – інтелектуальний і вольовий. Інтелектуальний момент містить дві ознаки – усвідомлення суспільно небезпечного характеру вчиненого діяння і передбачення суспільно небезпечних наслідків. Вольовий момент містить одну ознаку – бажання настання суспільно небезпечних наслідків, що передбачаються винною особою.

У випадках вчинення розбою особа усвідомлює, що вона заволодіває або прагне заволодіти чужим рухомим майном шляхом його відкритого вилучення, що вона не має ніякого права на це майно і порушує встановлені державою правила щодо законного обігу такого майна. Разом з тим, особа усвідомлює, що вона вчинює свої дії поза волею або проти волі власника, потерпілої особи або особи, яка виявилася на місці вчинення кримінального правопорушення, усвідомлює також єдність основної та допоміжної дії,

тобто усвідомлює, що відкрите або таємне вилучення предметів посягання вона здійснює або прагне здійснити за допомогою фізичного насильства, що є небезпечним для життя чи здоров'я потерпілого або погрози негайним застосуванням такого насильства. Особа також застосовуючи фізичне насильство, усвідомлює його відкритий або таємний характер, а застосовуючи психічне насильство, усвідомлює, що потерпілий розцінює погрозу як реальну і як таку, що у разі реалізації буде небезпечною для його життя або здоров'я.

Ключові слова: розбій, право власності, суб'єктивна сторона, кримінальне правопорушення, умисел, необережність, вина, мотив, мета, життя, здоров'я особи.

Постановка проблеми. Відповідно до ст. 41 Конституції України кожен має право володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності. Ніхто не може бути протиправно позбавлений права власності. Право приватної власності є непорушним.

Суб'єктами права власності є фізичні особи (громадяни України, іноземці, особи без громадянства), юридичні особи (господарські товариства, професійні спілки, громадські, релігійні об'єднання тощо), держава. Їх рівність перед законом і забезпечення захисту їхніх прав державою закріплено у ст. 13 Конституції.

Право власності охороняється законом. Зокрема, у розділі VI Кримінального кодексу України встановлено, які саме суспільно небезпечні діяння проти власності є кримінальними правопорушеннями та які покарання застосовуються до осіб, що їх вчинили.

Розбій є одним з найнебезпечніших серед кримінальних правопорушень проти власності. Це зумовлено тим, що обов'язковим додатковим об'єктом його виступають здоров'я потерпілого та психічна недоторканість особи.

Аналіз дослідження проблеми. Питання кримінально-правової характеристики розбою розглядали в своїх роботах такі вітчизняні та зарубіжні вчені: М. Бажанов, В. Батиргарєєва, Г. Борзенков, В. Владіміров, Л. Гаухман, М. Гельфер, В. Глушков, В. Гончаренко, В. Ємельянов, В. Кундеус, М. Мельник та ін.

Мета статті. Метою запропонованої статті є аналіз суб'єктивної сторони складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 187 КК України.

Виклад основного матеріалу. Для характеристики розбою важливе значення має суб'єктивна сторона вчинення цього кримінального правопорушення. За твердженням В. Кудрявцева, суб'єктивна сторона породжує, спрямовує і регулює об'єктивну сторону. Майбутня об'єктивна сторона кримінального правопорушення в ідеальній формі утворюється у свідомості особи і потім тією чи іншою мірою здійснюється в реальності. Вибір правопорушником об'єкта посягання, часу, місця вчинення кримінального правопорушення і засобів досягнення протиправної мети визначає й об'єктивну сторону його поведінки. Об'єктивна сторона, на його переконання, слугує практичним виконанням протиправних намірів суб'єкта [1, с. 102].

Як відомо, суб'єктивна сторона кримінального правопорушення – це його внутрішня сторона, тобто психічна діяльність особи, що відображає ставлення її свідомості та волі до суспільно небезпечного діяння, що нею вчиняється, і до його наслідків [2, с. 191].

Змістом суб'єктивної сторони складу кримінального правопорушення є такі ознаки, як вина, мотив та мета кримінального правопорушення. Вина є обов'язковою ознакою, мотив та мета – факультативними ознаками загального складу кримінального правопорушення. У тих випадках, коли мотив та (або) мета передбачені як обов'язкова ознака конкретного складу кримінального правопорушення, вони мають значення обов'язкової ознаки цього складу.

Основною ознакою, що характеризує суб'єктивну сторону діяння, є вина. Вина як невід'ємний елемент суб'єктивної сторони кримінального правопорушення та обов'язкова ознака складу кримінального правопорушення нерозривно пов'язана з об'єктом та об'єктивною стороною. Вона найбільше акумулює в собі ознаки об'єкта й об'єктивної сторони, як в дзеркалі відображає те, як ці ознаки проходять крізь призму свідомості і волі. Свідомість і воля – це елементи психічної діяльності людини, сукупність яких створює зміст вини. Вони тісно взаємодіють між собою і відбивають інтелектуальний та вольовий моменти діяння. Різні поєднання цих моментів створюють дві форми вини – умисел і необережність [3, с. 128].

Згідно зі ст. 24 КК України кримінальне правопорушення вважається вчиненим умисно, якщо особа усвідомлювала суспільно небезпечний характер свого діяння, передбачала його суспільно небезпечні наслідки і бажала або свідомо припускала їх настання. Вчиненим з необережності, згідно зі ст. 25 КК, кримінальне правопорушення вважається, якщо особа передбачала можливість настання суспільно небезпечних наслідків свого діяння, але легковажно розраховувала на їх відвернення, або якщо особа не передбачала можливості настання суспільно небезпечних наслідків свого діяння, хоча повинна була і могла їх передбачити.

Як зазначає О. Рарог, законодавче визначення умислу і необережності – сформульовано стосовно так званих матеріальних складів кримінальних правопорушень, об'єктивна сторона яких являє собою класичний варіант: дія – причинний зв'язок – наслідок. У подібних складах форма вини визначається психічним ставленням до наслідків. У формальних складах об'єктивною ознакою, що втілює суспільну небезпечність протиправного діяння, є суспільно небезпечна дія або бездіяльність. Тому форма вини визначається характером інтелектуального і вольового ставлення саме до цієї ознаки [4, с. 33].

В. Ломако у зв'язку з цим також зазначає, що структура цих складів кримінальних правопорушень є такою, що наслідки тут знаходяться поза межами необхідних ознак об'єктивної сторони, а відтак, і складу кримінального правопорушення. Вже тому суб'єкт не може бажати їх настання. Проте ця обставина не виключає умисної вини. Інтелектуальна ознака умислу в цих випадках містить лише усвідомлення суспільно небезпечного характеру свого діяння, і ставлення до наслідків тут не виникає та й не може виникнути. А вольова ознака умислу обмежується бажанням вчинення конкретної дії чи бездіяльності [2, с. 102].

В. Ємельянов таку позицію вважає неточною, оскільки законодавець, на його думку, надав визначення умислу не стосовно складу кримінального правопорушення, а кримінального правопорушення як явища реальної дійсності. Кримінальне правопорушення же, на його думку, як будь-яке посягання на якийсь об'єкт, неминуче призводить до виникнення тих чи інших наслідків, і у винної особи завжди присутнє якесь психологічне ставлення не тільки до власних діянь, але й до їхніх наслідків, незалежно від того, передбачені ознаки цих наслідків у відповідних складах кримінальних правопорушень чи ні [5, с. 107].

Підтримуючи останню позицію, М. Семикін наводить на її користь такі аргументи. “Важко уявити, щоб в реальній дійсності вимагатель бажав тільки пред'явити вимоги і його воля була б в цей момент не спрямована на отримання результату; щоб особа, яка вчиняє розбійний напад, бажала здійснити лише сам факт нападу і не бажала при цьому ніяких інших наслідків; щоб особа, яка керує терористичною організацією, бажала тільки самого факту цього “призначення” і не уявляла найближчих та віддалених наслідків того, що трапилося; а особи, які утворюють терористичну організацію, бажали тільки самого факту цього створення і взагалі не уявляли тих наслідків, до котрих призводить створення такої організації, та не бажали цих наслідків. Для чого ж тоді їм цю організацію створювати?” [6, с. 52].

Хоча склад розбою в законі сформульовано як так званий формальний і усічений, однак це не означає, що особи, які вчиняють ці дії в реальній дійсності, усвідомлюючи суспільно небезпечний характер цих дій, не передбачають настання суспільно небезпечних наслідків як результат цих дій і

не бажають настання конкретних наслідків, заради яких вони зважилися на вчинення кримінального правопорушення.

Як зазначає В. Кундеус, особливість усвідомлення особою ознак об'єктивної сторони кримінальних правопорушень стосовно викрадення, пов'язана з тим, що особа розуміє, що їх може бути вчинено тільки шляхом дії – заволодінням предметами матеріального світу шляхом їх вилучення проти або поза волею власника, потерпілої особи, держави та іншої особи [7, с. 112].

При цьому особа також усвідомлює, що відкрите або таємне вилучення предметів посягання, яке вона здійснює або прагне здійснити за допомогою фізичного насильства, що є небезпечним для життя чи здоров'я потерпілого, або погрози негайного застосування такого насильства. Особа також, застосовуючи фізичне насильство, усвідомлює його відкритий або таємний характер, а застосовуючи психічне насильство, усвідомлює, що потерпілий розцінює погрозу як реальну і як таку, що у випадку реалізації буде небезпечною для його життя чи здоров'я.

При розбої, пов'язаному з фізичним насильством, намір винної особи може бути неконкретизованим, тобто, застосовуючи насильство і усвідомлюючи можливість спричинення потерпілому ушкоджень, небезпечних для його життя чи здоров'я, винний не завжди в достатній мірі ясно і чітко уявляє собі, які конкретно ушкодження настануть від його дій. У таких випадках при неконкретизованому намірі винний несе відповідальність за той результат, який фактично настав. Така залежність кваліфікації дій винної особи від результату, що настав, може бути пояснена тим, що винний, хоча і не уявляє собі виразно розміру шкоди, яка може бути заподіяна потерпілому, але завжди усвідомлює небезпеку своїх насильницьких дій для життя чи здоров'я потерпілого взагалі і, застосовуючи їх, ніби заздалегідь погоджується з будь-яким наслідком [8, с. 71].

Передбачення суспільно небезпечних наслідків як ознака інтелектуального моменту умислу означає здатність особи уявляти подальший розвиток подій і настання можливих або неминучих наслідків. При вчиненні розбою особа передбачає настання наслідків від обох взаємопов'язаних дій у виді реальної можливості або неминучості спричинення шкоди обом об'єктам посягання шляхом вилучення рухомого майна або предметів спеціального призначення, поєднаного з небезпечним для життя чи здоров'я особи насильством. При вчиненні фізичного насильства з неконкретизованим умислом винний передбачає суспільно небезпечний результат у загальних рисах. При вчиненні психічного насильства особа передбачає, що потерпілий сприйме застосовану погрозу як реальну і тому не вчинить опору в процесі заволодіння предметом посягання [8, с. 23].

Вольовий момент прямого умислу, згідно зі ст. 24 КК України, характеризується бажанням особи настання суспільно небезпечних наслідків. При цьому бажання, як вольова ознака прямого умислу, полягає в прагненні до певного результату, наслідків, тобто з прямим умислом можуть досягатися лише ті результати, наслідки, які є метою винного [9, с. 87]. За наявності прямого умислу мета і наслідки знаходяться в нерозривному зв'язку і, як зазначав А. Рарог, “бажання як ознака умислу полягає в прагненні до певних наслідків” [4, с. 27].

Вина, будучи обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони складу кримінального правопорушення і основним елементом суб'єктивної сторони кримінального правопорушення, не вичерпує зміст суб'єктивної сторони. Важливу роль у характеристиці суб'єктивної сторони кримінального правопорушення і складу кримінального правопорушення відіграє мотив і мета. Мотив і мета як самостійні психологічні ознаки взаємопов'язані між собою і лише в своїй єдності можуть дати повне уявлення про спрямованість поведінки особи, вони є характерними для будь-якої свідомої вольової поведінки людини, в їх підґрунті лежать потреби та інтереси людини [2, с. 102].

Мотив вчинення розбою, як правило, є корисливим і тісно пов'язаний з метою діяння. Керуючись мотивами, особа ставить собі ту чи іншу мету, котра тісно пов'язана з її потребами та інтересами. Мета характеризує той безпосередній результат, якого прагне досягти особа, вчиняючи те чи інше діяння, і являє собою “результат дій, що передбачається і є бажаним, котрий наближує суб'єкта діяльності до задоволення актуальної потреби”.

Метою розбою є заволодіння чужим рухомим майном або предметами спеціального призначення, але якщо такої мети немає, то немає і складу розбою, навіть якщо мотив насильницького посягання було корисливим [4, с. 87].

Висновки. Враховуючи вищезазначене, можна дійти висновку, що при вчиненні розбійних дій у реальній дійсності особа усвідомлює суспільно небезпечний характер вчинюваного розбійного посягання, який складається з двох взаємопов'язаних дій, передбачає настання наслідків від обох цих дій у виді реальних подій або створення небезпеки і бажає їх настання. Вина при вчиненні розбою характеризується прямим умислом, зміст якого утворюють два моменти – інтелектуальний і вольовий. Інтелектуальний момент містить дві ознаки – усвідомлення суспільно небезпечного характеру вчиненого діяння і передбачення суспільно небезпечних наслідків. Вольовий момент містить одну ознаку – бажання настання суспільно небезпечних наслідків, що передбачаються винною особою.

У випадках вчинення розбою особа усвідомлює, що вона заволодіває або прагне заволодіти чужим рухомим майном шляхом його відкритого вилучення, що вона не має ніякого права на це майно і порушує встановлені державою правила щодо законного обігу такого майна. Разом з тим, особа усвідомлює, що вона вчинює свої дії поза волею або проти волі власника, потерпілої особи або особи, яка виявилася на місці вчинення кримінального правопорушення, усвідомлює також єдність основної та допоміжної дії, тобто усвідомлює, що відкрите або таємне вилучення предметів посягання вона здійснює або прагне здійснити за допомогою фізичного насильства, що є небезпечним для життя чи здоров'я потерпілого або погрози негайним застосуванням такого насильства. Особа також застосовуючи фізичне насильство, усвідомлює його відкритий або таємний характер, а застосовуючи психічне насильство, усвідомлює, що потерпілий розцінює погрозу як реальну і як таку, що у разі реалізації буде небезпечною для його життя або здоров'я.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кудрявцев В. (1960) Объективная сторона преступления. М.: Госюриздат, 244 с.
2. Кримінальне право України (2004). Загальна частина : підруч. / за ред. М. І. Бажанова, В. В. Сташиса, В. Я. Тація. К.: Юрінком Інтер, 480 с.
3. Уголовное право Украины (1988). Общая часть. / под ред. М. И. Бажанова, В. В. Сташиса, В. Я. Тация. Х.: Право, 400 с.
4. Рарог А. (1980) Общая теория вины в уголовном праве. М.: ВЮЗИ, 92 с.
5. Емельянов В. (2002) Терроризм и преступления с признаками терроризирования : уголовно-правовое исследование. СПб.: Юридический центр Пресс. 291 с.
6. Семикін М. (2003) Створення терористичної групи чи терористичної організації : кримінально-правове дослідження. Х.: Вид-во Нац. ун-ту внутр. справ, 145 с.
7. Кундеус В. (2004) Кримінально-правова характеристика викрадення : дис. канд. юрид. наук : 12.00.08 / Кундеус Владислав Геннадійович. Х. 198 с.
8. Батиргареева В. (2003) Кримінологічна характеристика та попередження розбоїв, поєднаних з проникненням у житло / Батиргареева В. С. Х.: Одиссей, 256 с.
9. Егоров В. (2001) Понятие состава преступления в уголовном праве. М.: Моск. психолого-социальный ин-т ; Воронеж: Изд-во НПО "МОДЭК", 80 с.

REFERENCES

1. Kudriavtsev V. (1960) Objektivnaja storona prestuplenija. M.: Hosiuryzdat, 244 p.
2. Kryminalne pravo Ukrainy (2004). Zahalna chastyna : pidruch. / za red. M. I. Bazhanova, V. V. Stashysa, V. Ya. Tatsiia. K.: Yurinkom Inter, 480 p.
3. Uholovnoe pravo Ukrainy. (1998) Obshchaia chast. / pod red. M. Y. Bazhanova, V. V. Stashysa, V. Ya. Tatsiya. Kh.: Pravo, 400 p.
4. Raroh A. (1980) Obshchaia teoryia vyny v uholovnom prave. M.: VluZY, 92 p.

5. Emelianov V. (2002) Terroryzm y prestupleniya s pryznakamy terroryzyrovanyia : uholovno-pravovoe yssledovanye. SPb.: Yurydycheskyi tsentr Press, 291 p.
6. Semykin M. (2003) Stvorennia terorystychnoi hrupy chy terorystychnoi orhanizatsii : kryminalno-pravove doslidzhennia. Kh.: Vyd-vo Nats. un-tu vnutr. sprav, 145 p.
7. Kundeus V. (2004) Kryminalno-pravova kharakterystyka vykradennia : dys. kand. yuryd. nauk : 12.00.08 / Kundeus Vladyslav Hennadiiovych. Kh. 198 p.
8. Batoryhareieva V. (2003) Kryminolohichna kharakterystyka ta poperedzhennia rozboiv, poiednanykh z pronyknenniam u zhytlo / Batoryhareieva V. S. Kh.: Odyssei, 256 p.
9. Ehorov V. (2001) Poniatyie sostava prestupleniya v uholovnom prave. M.: Mosk. psykholoho-sotsyalnyi yn-t; Voronezh: Yzd-vo NPO "MODEK", 80 p.

Дата надходження: 16.12.2021 р.

Svitlana Soroka

Lviv Polytechnic National University, Institute of Jurisprudence and Psychology,
Department of Criminal Law and Process,
Cand. of Law

CONTROVERSIAL ISSUES OF THE SUBJECTIVE PARTY OF THE CRIMINAL OFFENSE PROVIDED FOR IN ART. 187 OF THE CRIMINAL CODE OF UKRAINE

Controversial issues of the subjective side of the composition of a criminal offense under Art. 187 of the Criminal Code of Ukraine were considered. It is noted that for the characterization of robbery, the subjective side of the commission of this criminal offense is important. As you know, the subjective side of a criminal offense is its inner side, that is, the mental activity of a person, reflecting the attitude of his consciousness and will to the socially dangerous act committed by her and to its consequences. The content of the subjective side of the composition of a criminal offense includes such signs as guilt, motive and purpose of the criminal offense. The main feature that characterizes the subjective side of the act is guilt. It most of all accumulates in itself the signs of the object and the objective side, as in a mirror it reflects how these signs pass through the prism of consciousness and will. It is considered in which cases the criminal offense is considered to be committed intentionally, and in which due to negligence. The opinions of scientists on determining the form of guilt in the formal composition of criminal offenses and specifically robbery are analyzed (Article 187 of the Criminal Code of Ukraine). It is concluded that when committing robberies in reality, the person is aware of the socially dangerous nature of the robbery, which consists of two interrelated actions, involves the consequences of both these actions in the form of real events or danger and wants them to occur. Guilt in robbery is characterized by direct intent, the content of which is formed by two points – intellectual and volitional. The intellectual moment contains two features – awareness of the socially dangerous nature of the act and anticipation of socially dangerous consequences. The volitional moment contains one sign – the desire for the onset of socially dangerous consequences provided for by the guilty.

In cases of robbery, a person realizes that he seizes or seeks to seize someone else's movable property by open seizure, that he has no right to this property and violates the rules established by the state on the lawful circulation of such property. However, the person is aware that he acts against the will or against the will of the owner, victim or person who was at the scene of the crime, is also aware of the unity of the main and ancillary actions, ie realizes that open or secret seizure it commits or seeks to commit by means of physical violence that is dangerous to the life or health of the victim or the threat of immediate use of such violence. The person also uses physical violence, realizes its open or secret nature, and when using mental violence, realizes that the victim considers the threat as real and as such that if implemented will be dangerous to his life or health.

Key words: robbery, property rights, subjective side, criminal offense, intent, negligence, guilt, motive, purpose, life, health.